

PACH ZSIGMOND PÁL AVATÓBESZÉDE

Tisztelt Osztályülés! Tisztelt Hallgatóság!

A Magyar Tudományos Akadémia 1979. évi közgyűlése Berend T. Ivánt, az Akadémia levelező tagját, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékének Kossuth-díjas tanszékvezető egyetemi tanárát az Akadémia rendes tagjává választotta.

Berend T. Iván 1930-ban született Budapesten. Érettségije után 1949-ben a Közgazdaságtudományi Egyetemre iratkozott be, ahol két tanévet végzett, és közgazdasági alapképzésre tett szert; majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán folytatta tanulmányait, és 1953-ban kitüntetéssel történelemtanári oklevelet szerzett. Ezután a Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszékére került, ahol mindazóta dolgozik. Itt már a korábbi években nagy lelkesedéssel és szívós céltudattal megkezdett kutató munkája mindjobban kibontakozott: 1958-ban védte meg kandidátusi, 1963-ban doktori értekezését, 1973-ban lett Akadémiánk levelező tagja. Tudományos fejlődésével párhuzamosan az egyetemen is egyre magasabb oktatói és irányítói beosztást kapott: az 1960-as évek elején nevezték ki egyetemi tanárrá, majd éveken keresztül az Általános Közgazdasági Kar dékánja, 1967 óta a Gazdaságtörténeti Tanszék vezető professzora, 1973-tól 1979-ig az egyetem rektora. A Magyar Történelmi Társulat, amelynek előzőleg évekig főtítkára volt, 1975-ben választotta meg elnökévé; akadémiai Osztályunk egyöntetű bizalma pedig alig pár hónapja emelte az osztályelnöki tisztségbe.

Mint marxista tudós, Berend T. Iván egyre szélesebb körű kutató tevékenységet fejtett és fejt ki a magyar, a közép-kelet-európai és az össz-európai gazdaságtörténet terén. Mindezekben a területeken kiemelkedő, nemzetközileg is nagyra értékelt eredményeket ért el.

A *magyar kapitalizmus* gazdaságtörténetének feltárásában (Ránki Györggyel közösen) végzett munkáját öt monográfia és tanulmányok sora reprezentálja. Ezek a munkák alapozták meg és jelentik ma is elsősorban a magyar tőkés gazdaság történetének marxista feldolgozását. Ezeknek a kutatásoknak az első teljesítményeiért kaptak a szerzők 1961-ben Kossuth-díjat. E kutatások összegezéseként jelent meg 1972-ben a magyar kapitalizmus XIX–XX. századi fejlődését bemutató munkájuk, amely külföldön is nagy érdeklődést váltott ki: többek között angol és olasz kiadásban is megjelent. S ezekre a kutatásokra is támaszkodott Berend T. Ivánnak Szuhay Miklóssal együtt írt műve *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944* címmel, amely az egyetemi közgazdász-képzés nélkülözhetetlen tankönyve.

A magyarországi fejlődésfolyamatok feltárása szolgált szilárd kiindulópontul Berend T. Iván számára azokhoz a (Ránki Györggyel közösen végzett) további kutatásokhoz, amelyek a XIX–XX. századi *közép-kelet-európai* gazdaságtörténet feldolgozására írá-

nyultak s amelyek ugyancsak számos tanulmányban és két monográfiában öltöttek testet. Az 1969-ben megjelent, majd 1976-ban második, bővített kiadásban napvilágot látott kötet világviszonylatban is az első összefoglaló előadása Közép-Kelet-Európa XIX–XX. századi gazdaságtörténetének, s kiterjedt forrásbázis alapján, marxista elemzéssel, korszerű összehasonlító módszerrel új megvilágításba helyezi a megkésett ipari forradalom és az ezt követő tőkés fejlődés számos közép-kelet-európai jellemvonását, a kelet-európai történelmi táj egyes alrégióinak specifikumait, valamint társadalmi struktúrája makacsul merev és újonnan belépő elemeinek sajátos kölcsönhatását és szimbiózisát a XX. század közepéig. A mű jelentőségére a nemzetközi tudományosság hamar felfigyelt: ezt jelzi – egyebek között – immár két amerikai, olasz, valamint japáni kiadása. S ha a magyar szakkritika figyelmét a könyv mindaddig nem is vonta magára, nem így a külföldiét: a Német Demokratikus Köztársaság marxista gazdaságtörténeti periodikájában, például, nemrégén jelent meg a mű angol nyelvű kiadásáról nagy terjedelmű és igen elismerő recenzió.

A kutatások köre pedig eközben tovább szélesült: Berend T. Ivánnak (Ránki Györggyel együttesen folytatott) legújabb kutatásai immár az Európán belüli gazdasági fejlődés egészét, illetve a fejlődésben való elmaradás *nem kelet-európai* típusait vették célba, s az *észak- és dél-európai* országok XIX–XX. századi gazdasági folyamatainak összehasonlító vizsgálatára is kiterjeszkedtek. Az európai tőkés „centrum” és a „periféria” illetve „perifériák” összefüggéseinek általános és különös vonásait elemző első publikált tanulmányaik azt a jogos várakozást keltik, hogy az új monográfia – amely hamarosan kikerül a nyomdából – újabb nemzetközi érdekű eredményekkel fogja gyarapítani a magyar gazdaságtörténet-írást.

Amint a tőkés gazdaság történetének magyar, majd közép-kelet-európai s most már össz-európai elemzése a tudományos vizsgálódás *térbeli* dimenzióinak következetes kiterjesztését – s egyben egy markáns tudósegénység fejlődésének szervesen kapcsolódó lépcsőfokait – jelentette, úgy vezette el Berend T. Ivánt a történeti megismerés logikája kutatásainak *időbeli* kiterjesztéséhez: a magyar *tőkés* gazdaság történetének feltárásától, és annak alapján a *tőkekisajátítás* útjának és a *szocializmusra* való átmenet magyarországi gazdaságtörténetének, ezeknek a különösen bonyolult és közvetlenül jelenünkbe torkolló folyamatoknak a tanulmányozásához. Így érlelődtek olyan, ugyancsak úttörő érdemű munkái, mint az *Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948* című könyve, amely már 1962-ben napvilágot látott, és kivált a szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945–1968, amely már két kiadásban jelent meg, s nemsokára kezünkben lesz harmadik kiadása is, immár 1975-ig terjedően.

De meg is fordíthatjuk az előbb jelzett összefüggésláncolatot: Berend T. Ivánt nemcsak a történelem vezette el a jelenhez, hanem a jelen is a történelemhez. S a két közelítésmód korántsem áll egymással ellentétben, sőt egymást ösztönzi és termékenyíti. Tagtársunknak az utóbbi évtizedben megjelent, legérettebb tanulmányait éppen e kettős indíték egymásra hatása és egymást erősítése jellemzi. A *történelem* mint tudományos diszciplína és mint iskolai stúdium éppen abból a szempontból válik kutatási problémájává – amint a Magyar Történelmi Társulat 1975. évi elnöki székfoglaló előadásából kiviláglik –, hogy az miképpen szolgálja a *jelen* új közoktatási-tantervi koncepcióját, a

korszerű szocialista embernevelést. *Mai* gazdaságpolitikánk pedig *történelmi* stúdium tárgyává is lett nála – mint például a Magyar Tudományos Akadémia 1977. évi közgyűlésen elhangzott emlékezetes előadásában –, amikor is éppen a történelmi összefüggések évtizedes kutatómunkán alapuló felfejtése tette lehetővé, hogy alkotó módon szóljon a jelenről.

Ebben a dialektikus látásmódban Berend T. Iván persze nem elégszik meg a gazdaságtörténet szűken értelmezett kereteivel. Ahogyan gazdaság, oktatás és társadalomtudomány *kölcsönkapcsolatai* izgatják jelenünkben – ezeket fejtegette Osztályunknak 1976. évi közgyűlési ülészakán –, úgy a múltbeli történéseket is a maguk *komplexitásában* igyekszik megragadni: a gazdasági alap primátusát bizonyítva, a társadalmi élet különböző szféráinak sokszálú kölcsönhatását kitapintani – olyan átfogó történelmi előadásban, ahol képzőművészet és zene immár nem szorulnak a „perifériára”, hanem helyükre kerülnek a társadalmi-kulturális mozgásfolyamat „centrumában”. Ilyen előadást hallgathattunk meg tőle most is, nem kis intellektuális élvezettel.

Kedves Berend elvtárs!

A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztálya, valamint Akadémiánk Elnöksége nevében újabb alkotó sikereket kívánok Neked egyre magasabbra ívelő tudományos és társadalmi tevékenységben. Amikor a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagságáról szóló oklevelet átnyújtom, – az Elnökség és az Osztály gratulációjához szeretném, kedves Iván, régi barátként a magam szívből jövő jókívánságait is hozzátenni.